

A budai (óbudai) káptalan alapítása.

A budai káptalan (*Capitulum ecclesiae Budensis*) székhelye, mint tudjuk, a mai Óbuda, akkoriban Buda volt. Ez a káptalan Magyarország középkorában fontos szerepet játszott, nevezetes férfiakat adott e hazának. Felsorolhatnánk több, magas polcra jutott egyházi férfiút, akik fényes pályájuk egy részét az óbudai káptalan kebelében futották meg. Itt csak Karai László budai prépostot (1468—1475), tehát a budai káptalan egykori fejét említem meg. Ő alapította Hesz András nyomdáját. E nyomda első munkája az 1473-ban megjelent »Chronica Hungarorum«, vagy más-kép »Budai krónika«. Óbudának Zsigmond király korában egyideig egyeteme is volt, s az egyetem rektora az óbudai káptalan prépostja. Mint hiteles helynek gyakran találjuk nyomát okleveleinkben. Területén, amely a mai Óbuda területének felelt meg, királyi palota s remekművű templomok és kolostorok emelkedtek. Körülötte kristályosodik ki mai székesfővárosunk jobbparti része, s egyúttal mai elnevezésének, Budának is az ősapja.

A középkorban a budai káptalan székhelyének, a mai Óbudának első ismert elnevezése »*Urbs Attilae*«, »*Civitas Attilae*«, »*Villa Attilae*«, »*Etel vára*«, németül *Ecilburgu*, *Ezelsburg*.¹⁾ Velük egyidőben fölmerül a »*Buda*« név is.²⁾ Eddigi adataink alapján egészen határozottan nem dönthetjük el, melyiket illeti meg az elsőség. Hajlandó vagyok azt hinni, hogy Etel vára (*Civitas Attilae*) a régebbi elnevezés. *Urbs Attilae* »Ó-Buda« nevét a tatárjárás után kezdik használni, akkor, amikor már megépült a *Castrum novi montis Pestiensis*, a »*Pesti Újhegyen épült vár*« és — nem tudjuk biztosan mi módon — átvette a »*Castrum Budense*« »*Budavára*« nevet. Ez a mai *Budavára*. Ó-Budának német »*Ezelsburg*« neve még a XV. században is használatos volt. »*All-Ofen*«-nek akkoriban fővárosunk balpartját, Pestet nevezték. Ez csak később származott át Óbudára. A mai Tabán neve a középkorban Kis-Pest, németül Kreynfeld, vagy Kreenfeld.³⁾

Ezúttal az elnevezés kérdését nem tárgyalhatjuk részletesen, mert főcélunk a budai káptalan alapításának lehető teljes tisztázása.

A magyar középkornak a tatárjárásig terjedő első felére vonatkozó adataink aránylag gyér-számúak, a meglévők pedig sokszor szűkszavúak és homályosak.

Ily körülmények között erősen meg kell fontolnunk, mit tartsunk

meg és mit vessünk el belőlük. Azt azonban, amiről nyilvánvaló, hogy hamis, könyörtelenül el kell vetni, még akkor is, ha evvel esetleg pótolhatatlan hézag támad az események folytonosságában.

Ilyen hamis adat, hogy a budai, ma óbudainak nevezett káptalant *Szent István király alapította Szt. Péter és Szt. Pál* apostol tiszteletére.

Ez a tévedés az úgynevezett bécsi képes krónikából került történetíróink tollába s onnan a köztudatba. A bécsi képes krónikát 1358 táján, Nagy Lajos király uralkodása idején írták. Szerzője állítólag egy Márk nevű székesfehérvári őrkanonok, mások szerint ferencrendi barát.⁴⁾

A krónikának idevonatkozó része magyar fordításban a következőkép szól:⁵⁾ »Azután Szent István király fiával Szent Imrével és a királynéval mene a városba, melyet Óbudának hívnak. S minthogy ott semmi kegyes művet⁶⁾ Krisztusban nem találtak, amelyben a világ teremtetőjét dicsérhették volna, a szentséges király az említett Keánnak, a bolgárok és szlávok fejedelmének kincseiből, akit megölt vala, a város közepében azonnal nagy kolostort kezdé építeni. Péter és Pál apostolok tiszteletére, azt sok jószággal gazdagítván és a római egyházéhoz hasonló szabadsággal ruházván föl, a római udvar tiszteletére, melyet személyesen meglátogatott vala. Miután tehát ezt építik vala, a kőfaragómestereket Görögországból hozták; és a szentséges király áhítatosság okából a királynéval együtt ott mulat vala és a királyné gondoskodik vala a keresztek-ről, táblákról és ékességekről. S minthogy ez a megkezdett nagy munka sok esztendőbe telt vala, azért azt a kolostort Szent István életében nem lehetett befejezni, hanem Isten is úgy akarván, sok idő multával Szent István király unokája, a szentséges László király fejezte be azt a munkát, hogy tudniillik szép papja fogadását teljesíthesse, amint alább bővebben megmagyaráztatik.« Az eredeti latin szöveget a jegyzetek között adjuk.⁷⁾

A bécsi képes krónikának fentiekben foglalt állításait tulajdonképpen már Karácsonyi János kiváló történetírónk megcáfolta.⁸⁾ Miután azonban egyrészt egyes történetíróink a budai káptalan alapítását illetőleg még ma is elfogadják a képes krónika idevágó állítását, másrészt Karácsonyi érvelését újabb, ha mind nem is ismeretlen, de eddig fel nem használt adatokkal szándékozzuk támogatni, arra részletesen kiterjeszkedünk. A csapás azonban, amelyen e közben haladunk, lényegében nem tér el az övétől.

Hozzáfűzzük ehhez Hóman Bálintnak a magyar krónikák eredetére és csoportosítására vonatkozó — határkövet alkotó — munkája alapján⁹⁾ a számbajöhető krónikákkal való összehasonlítást is.

Mindenekelőtt megjegyzendőnek tartjuk, hogy krónikaíróink — értve alatta a bécsi képes krónika szerzőjét — azt az ígéretét, hogy Szt. László király uralkodása alkalmával az alapításra bővebben kitér, egyáltalában nem tartja meg, mert egy szóval sem emlékezik meg róla.

Ellenben I. Gézáról (1074—1077) váratlanul a következőket mondja: »Rex igitur Geysa fundavit ecclesiam *Vaciensem* et dotavit eam praediis multis et possessionibus, non solum ecclesiam illam, verum etiam *Budensem*, cui constituit tributum de Pesth et tres villas in Simigio, ac ornamenta preciosa.« Tehát most már Géza királyt teszi meg a budai káptalan alapító-

jának. Amellett azt fölékesíti a római egyház szabadalmával, holott evvel sohasem volt felruházva. Szt. Istvánt végül megteszi Szt. László király szépapjának.

Jogosan mondja erre Karácsonyi, hogy ilyen zavaros és önmagának ellentmondó krónikának nem ad hitelt. Hozzátehetjük, hogy annál kevésbbé, mert lehetetlenség, hogy egy székesegyházat, amely a krónika írója szerint is a legjobb esetben csak kerek 70 esztendő múlva készül el, Gizella királyné már belsőleg feldíszített légyen.

Ugyanebbe a hibába esnek mindazoknak a krónikáknak írói, amely krónikákat Hóman vele egy csoportba tartozóknak jelöl meg, s amelyek szerinte egy közös forrásból, a Nagy Lajos-kori Krónikából táplálkoztak és vele egy családot alkotnak.

Így a *budai*, továbbá a *dubnici* krónika írója és *Thuróczi* egy-egy szó eltéréstől eltekintve *teljesen azonos* szöveggel írja meg ez eseményt és pedig mind *Szt. Istvánnál*, mind *I. Gézánál*, míg *Szt. Lászlónál* hallgat róla.

Műgeln Henrik krónikája meglehetősen híven közli német fordításban a bécsi krónika szövegét. A pozsonyi és müncheni krónika írója azonban eltérve a forrástól, azt lényegesen megrövidíti. A kettő azonban a rövidítésben nem egyezik.¹⁰⁾ Eltérnek abban is egymástól, hogy a müncheni krónika írója nem vette észre azt az ellentmondást, amely abban mutatkozik, hogy a budai egyházat Szt. István is, I. Géza is alapítják. Amit tehát Szt. István királyról ír, megírja I. Gézáról is. Evvel szemben a pozsonyi krónika írója úgy látszik, szemesebb lévén, I. Gézának már csak a *váci* egyház alapítását tulajdonítja.

Szerintünk ez a hamis adat olyan forrásból származhatott, amelynek érdekében állott, hogy a budai káptalan alapítását dicső királyunk, Szent István nevéhez fűzze. Azt hisszük, nem tévedünk, ha ezt a forrást a budai káptalan tájékán keressük. Ugyanide vezethető vissza az a mese is, hogy a budai prépostság egyháza *Szent Péter és Szent Pál* tiszteletére alapított. Erre majd alább részletesebben rátérünk.

A bécsi képes krónika csoportjával szemben a régebbi Kézai-krónika, Szt. István nagy és kis legendája, valamint Hartvic püspök legendája a budai (óbudai) egyház alapításáról egy szóval sem emlékezik meg, annál kevésbbé az altaichi évkönyvek vagy Albericus világkrónikája.

Ez különösen a legendáknál feltűnő, hiszen ezek írói már céljuknál fogva is minden adatot törekedtek összeszedni és fölemlíteni, amely a szent király érdemeit öregbíteni alkalmas volt. Tehát föltehető, hogy a budai prépostság és káptalan alapításának fölemlítését sem mellőzték volna, ha arra csak valamelyes jogcímet találtak volna.

Ha számba vesszük mindazokat az alkotásokat, amelyeket Szt. István királynak kell tulajdonítanunk, nevezetesen az ország egyházi és világi szervezetének megalapozásán kívül az esztergomi és székesfehérvári székesegyházat, a pécsváradi monostort, a veszprémi kolostort, talán a kalocsai egyházat is: mindez maga már oly hatalmas arányú tevékenység, amely még az ő hosszú uralkodása idejére is több, mint amennyit egy ember, ha még oly serény és buzgó, abban a korban elvégezni képes volt. E mellett állandó belső és külső ellenségekkel is meg kellett küzdenie.

De megemlítenéd még, hogy II. Géza 1148-ban kiadott — alább közlendő — adománylevele sem emlékezik meg Szt. Istvánról, csak Szt. Lászlóról, mint aki elrendelte, hogy a már akkor meglévő egyházat évi segéllyel és a tanyahalászat jogával támogassák.

Ha egyéb okok nem is állnának fenn, már ez utóbbiak is teljesen valószínűtlenné tennék azt az állítást, hogy a budai káptalant és egyházat Szt. István alapította.

De a fentebb előadottakból láttuk, hogy ez az állítás csak koholt vagy a való adatok összevadásának eredménye lehet, amellyről a korábbi, az eseményekhez közelebb álló írók nem emlékeznek meg.

Arra a kérdésre pedig, hogy ki alapította a budai prépostságot és egyházat, a Lengyelországba került Gallus nevű olasz származású egyházi férfiú írta krónika (*Chronica Polonorum* vagy Gallus krónika) ad választ. Ez a krónika 1112 körül készült.

Ebben megemlékezik Szt. István haláláról s utána Péterről a következőket mondja:¹¹ »*Quo de hac vita migrante* (an. 1038. t. i. Szt. István) *Petrus Veneticus Ungariae regnum recepit, qui ecclesiam sancti Petri de Bazoario inchoavit, quam nullus rex ad modum inchoationis usque hodie consummavit.*«

Vagyis: Szt. István halálával Velencei Péter vette át Magyarország kormányzását, aki a budavári Szt. Péter egyházat megkezdette, amelyet a mai napig (vagyis kb. 1112-ig) egy király sem fejezett be.

Sokan »Bazoario«-t Pécsnek értették és ezen az alapon magyarálták és Péternek tulajdonították a pécsi székesegyház alapítását. Támogatták ebbeli föltevésüket a krónikaírókkal is. Igaz, hogy a krónikaírók ezt megemlíti, azonban ebben is szembeötlő a különbség Kézai és a többi, későbbi krónikaíró között. Míg ez utóbbiak azt írják, hogy Péter király alapította a pécsi székesegyházat, addig Kézai így ír Péter királyról: »..... *finiens vitam suam Quinqueecclesiis subterratur, quam fundare perhibetur*«: vagyis életét bevégezvén Pécssetttemettettel, amelyről azt mondják, ő alapította. Tehát csak mondják, de az író maga se biztos benne.

Hogy *Bazoario* vagy csak hasonló hangzású név soha sem volt Pécsnek a neve, az köztudomású. Pécsét régebben, még a IX. században *Quinque basilicae*-nek, aztán *Quinque ecclesiae*-nek nevezték, tehát a krónikaíró is ezt a nevet használta volna, ha Pécsét akarta volna érteni.

Hogy *Bazoario* alatt Budavárát, vagyis a mai Óbudát kell érteni, azt Karácsonyi János már említett értekezésében is indokolta. Ilyen hasonló elferdítés idegen írótól nem szokatlan. Pl. Alberich világkrónikája is az 1223. évről ezt írja: »*In Hungaria ignis casualis Strigonium et Boduariam devastavit.*«

Továbbá I. Károly királyunk 1318 aug. 30-án kelt oklevelében, amely a Magyarország és Velence közti kereskedési viszonyokról intézkedik, Wernher László budai bírót »*Ladislaus filius Cuuarnarii de Baduaria*«-nak nevezi.¹² Igaz ugyan, hogy az utóbbi elnevezés már nem Óbudára, hanem Új-Budavárára vonatkozik, ez azonban a lényegen nem változtat.

De a krónikaírónak az az állítása, hogy az egyházat az ő koráig, vagyis 1112—1118-ig egy király sem fejezte be, sem illik rá a pécsi egyházra, hanem az óbudaira.

Amint II. Géza adományleveléből láthatjuk (ld az oklevél szövegét alább és a 32. jegyzetet), addig, vagyis 1148-ig az óbudai egyház jövedelme nagyon szegényes lehetett, s azt sem kapta rendesen. Fényes temploma is későbbi keletű. Azt tudjuk, hogy egyszer tűzvész alkalmával és egyszer a *tatárjáráskor elpusztult*, és hogy Nagy Lajos király és anyja Erzsébet királyné a régi mellett új templomot építtettek.^{12a)}

Evvel szemben a pécsi székesegyházról írja Dr. Szőnyi Ottó, történetének alapos ismerője:¹³⁾ »összefoglalva úgy a történelmi adatokat, mint a *styl-kritika eredményeit*, véleményem az, hogy a *pécsi székesegyház* még Szt. István korában az első pécsi püspök Bonifertus alapította és legalább a szentélyét el is készítette. Az építéshez régebbi épületmaradványokat is felhasználtak.«

Péter király talán valamit épített rajta és oda is akart temetkezni. Sírjának vagy sírja helyének azonban nyomát sem találták. Pedig tudjuk, hogy a Szent István-kori székesfehérvári bazilikában, az ott temetkezett királyok sírjait, helyesebben sírjainak helyét megtalálták.

Szőnyi szerint a régi pécsi székesegyház aránylag nagy méretei az egykorú olasz székesegyházakra emlékeztetnek. Már pedig olasz építők inkább jöhettek hozzánk Szt. István, mint Péter király idejében. Péter király ugyan Orseolo (helyesebben Ursiolo) Ottó velencei dózse fia volt, apját azonban elűzték. Úgy látszik, az alma nem esett messze a fájától, mert apja sem lehetett kedvelt személyiség. Péter király tehát inkább ellenséges viszonyban állott a velencei köztársasággal.

Dandolo András velencei krónikája sem említi Pétert, holott Szt. Istvánról és országunkról megemlékezik, valamint arról is, hogy Ursiolo Ottó dózse Géza fejedelem leányát, Szent István nővérét vette feleségül.¹⁴⁾

Evvel, úgy véljük, bebizonyítottunk tekinthető, hogy a Gallus-krónika szövege nem vonatkoztatható Pécsre, hanem csakis Budára, tehát hogy a budai prépostságot Péter király alapította. Miután pedig Péter király, mint tudjuk, nem tartozott népszerű királyaink közé, krónikaíróink és okleveleink is örömeztőbb hallgattak róla, s a budai káptalan se emlegette büszkén alapítóját. Annál kevésbbé, mert aligha gondoskodott róla megfelelően. Érdekében állhatott tehát, hogy hallgasson valóságos alapítójáról és helyette kiválóbbat keressen.

Meg kell még emlékeznünk az alapítás kapcsán a budai prépostság védőszentjéről is.

A bécsi képes krónika és a rokon krónikák két védőszentről emlékeznek meg: Szent Péterről és Szent Pál apostolról. Amint alább ki fog derülni, ennek is csak a fele igaz.

Erre főntebb idézett munkájában már Karácsonyi is néhány példával rámutatott. A tévedés tovaterjedésének gyökere, úgy véljük, Rupp helytörténeti munkájában található meg.¹⁵⁾ Rupp az óbudai káptalanról azt állítja, hogy azt először Szent Péter és Szent Pál apostolokról, később csak Szent Péterről nevezték el, ezt az állítást azonban rendes szokásától eltérően semmivel sem indokolja. Innen származhatott át a mai közhasználatba is, habár Csánki Dezső később megjelent nagyszabású művében csak mint *Szent Péter* tiszteletére alapított egyházat említi meg.¹⁶⁾

Az óbudai káptalan az okiratok nagyobb számában csak mint »Capitulum ecclesiae Budensis« szerepel.

Karácsonyi idézett tanulmányában három oklevelet említ, amelyben »Capitulum ecclesiae sancti Petri Budensis« vagy »de veteri Buda« elnevezés szerepel. Ezek közül a legkorábbi IV. Béla 1245. évi adománylevele, a másik kettő 1311-ből, illetőleg 1324-ből való.

Ezekhez a következő adatokat fűzhetjük hozzá :

XI. *Gergely pápa* 1372-, 1373- és 1375-ben kiadott öt rendbeli — kano-nokságot adományozó — bullájában : »canonico ecclesie sancti Petri de veteri Buda.« Az 1365 — 1374 közti időből való pápai tizedlajstromban : nyolc ízben »ecclesia sancti Petri de veteri Buda« vagy »de Buda.«¹⁷⁾ IX. *Bonifác pápa* 1389-ben, 1395-ben és 1402-ben kiadott bullájában ugyan-csak »ecclesia sancti Petri de Veteribuda.«¹⁸⁾ VII. *Ince pápa* 1406-ban kiadott bullájában »ecclesia beati Petri de V. Buda.«¹⁹⁾ XXIII. *János pápa* 1413-ban kiadott bullájában »sancti Petri Veterisbude.«²⁰⁾ V. *Miklós pápa* 1454-ben kiadott bullájában »ecclesia sancti Petri de veteri buda.«²¹⁾ 1470-ből való pápai jegyzékben »Supplicatio Ladislai de Kara prepositi ecclesiae S. Petri Budensis.«²²⁾ 1477-ből való pápai jegyzékben : »Suppli-catio Michaelis de Santho can(onici) colleg(iatae) eccl(esiae) S(ancti) Petri Budensis.«²³⁾ 1482-ből *Mátyás király levele*, amelyben a pápától a monyoródi monostornak az óbudai prépostsággal való egyesítését kéri : »ad preposituram sancti Petri de Buda veteri.....«²⁴⁾

Azt hisszük, hogy ezek az adatok, amelyek lényegük szerint pápák és magyar királyok bizonyítékai, kétségtelenné teszik, hogy a budai káptalan valódi védőszentje Szent Péter apostol volt, mert hiszen a mellett, hogy Szt. Péter és Szt. Pál lett volna a nevezett káptalan védőszentje, a bécsi képes krónikán és rokonain kívül egyéb, de különösen *okleveles emlékek nem tanuskodnak*.

De ugyanezt bizonyítja a budai (óbudai) káptalan pecsétje is, amelyen kétségtelenül csupán Szent Péter apostol látható. A pecsét egyik változatán ugyanis, amelyet a budai káptalan 1232-ben adott ki, trónon ülő alak látható, jobbával áldást osztva, baljában két kulcsot tartva, mellette kétoldalt S és P betű áll.²⁵⁾ Jerney ugyan azt állítja,²⁶⁾ hogy Szent Péter baljában keresztet tart, azonban ez a keresztnek mondott tárgy világosan három ágú, a Jerney közölte rajzon is ilyennek látható.²⁷⁾ Már pedig három ágú keresztet nálunk nem ismerünk. Másrészt a pécsi káptalan pecsétjei szintén Szent Pétert ábrázolják, és pedig az egyik pecsét rajzon két kulccsal. Ezt maga Jerney is annak állítja.²⁸⁾ A különbség a kulcsok tollának a formájában csak az, hogy míg a pécsi káptalanén a kulcsok tolla *egy ágú, benne kereszt*, addig a budai káptalané *három ágú*. A két kulcs tolla egymással ellenkező irányba állítva, első tekintetre kereszt alakjára emlékeztet, különösen azért, mert a kulcsok fogantyúja alig látszik és csak tüzetes megsejtelés után vehető észre. A pecséten levő ülő alak tehát kétségtelenül Szent Péter, annyiival is inkább, mert Szent Pált rendszeren egyik kezében könyvvel, a másikban karddal szokták ábrázolni. Így látható ez a bácsi káptalan pecsétjén is.²⁹⁾

Azt hisszük, evvel a budai káptalan védőszentjének kérdését is teljesen megvilágítottuk.

A budai káptalan alapításának kapcsán nem mulaszthatjuk el tanulmányunk keretébe belevonni az első ismert prépostok nevét és a káptalan területének kérdését is.

Sajnos a XI. századból semmiféle okleveles adatunk a budai káptalanról nincsen.

A XII. századból az első adat II. István királynak a garamszentbenedeki apátság javadalmaikat megújító és megerősítő levele lenne 1124-ből, ha nem lenne hamisított. Ebben Péter, az óbudai egyház prépostja (Petrus Prepositus Ecclesie Budensis) szerepel mint az oklevél pecsételője.³⁰⁾

Mindamellett azt hisszük, elfogadhatjuk Pétert a budai káptalan első eddig ismert prépostjának, miután az oklevélben szereplő főpapok és főurak nevei megfelelnek a kornak. Ennyit Fejérpataky László, az oklevél bírálója is, megenged.³¹⁾

A második ismert prépost neve már hitelesnek elismert oklevélben szerepel. Ez II. Géza király 1148-ban kelt adománylevele a budai káptalan számára. Ennek hitelességét Salamon Ferenc vitatta,³²⁾ indokai azonban nem meggyőzők. Salamon Ferencsel szemben Pauler, Fejérpataky és Szentpétery továbbra is hitelesnek ismerték el.³³⁾

Ebben *Micu* (Mikó) szerepel, mint kérelmező budai prépost.³⁴⁾

Tekintettel arra, hogy ez tulajdonképp az első eddig ismert oklevél, amely a budai káptalannak adományozott királyi javakat említi, mert sem Péter, sem Szent László királyt nem ismerjük, tehát az alapító levelet pótolja, az alapítás történetével kapcsolatban szövegét magyarul a következőkben adjuk:³⁵⁾

»A legszentségesebb háromság és elválaszthatatlan egység nevében Amen. Mivelhogy nemzedékek elmúlnak és új nemzedékek következnek, kinyilvánítatik mind a mostani, mind a későbbi, keresztény hitet követőknek, hogy én, második Géza, második Béla király fia, Isten rendelkezéséből az atyai királyi hatalom kormánypalcáját örökösödés jogán birtokolván, minthogy azt a jövedelmet, amelyet elődöm, László király (t. i. Szent László) a budai egyházban élő testvérek használatára, úgymint évi 360 penzát, (körülbelül 2000 arany koronát) saját kamarájából rendelt, a királyi kamara gonosz kincstartói az egyházi használattól gyakran elszokták vonni: mindezekért egész királyságom beleegyezésével, Mikónak, e hely prépostjának kérelmére királyi hatalmammal gondoskodtam, hogy Géza vására jövedelme (tulajdonképp a Szent Jakab falva területén levő vám jövedelme) és a pesti és kerepesi rév, továbbá a borral vagy sóval fölfelé menő vagy másféle árukkal lefelé menő hajók jövedelme is ugyanezen egyháznak átengedtessek. Azután a halászatot, amelyet közönségesen *tanya halászatnak*³⁶⁾ mondanak, a megyeri révtől a nagy királyi szigetig (Csepelsziget), amint azt László király ugyanezen egyház használatára rendelte, ugyanezen levéllel megerősítettem; mégis oly értelemmel, hogy ugyanazon egyház prépostjának vagy káptalanjának előzetes beleegyezése nélkül senki halászni ne merészeljen. És ha valaki evvel a királyi intézkedéssel a jövőben mindenképpen szembehelyezkedni akarna, kiátkoztassék s a király és az egész ország vádlottja legyen. Amely ügy az ország sok nemesének tanuságával megerősítettett, akik közül jelen volt

Bél bán, János püspök, Antinus püspök, Gereon, a királyi udvar gondviselője, János ispán, Apa ispán stb...»

Látható ebből az okiratból, hogy a káptalan, különösen eleinte szűkös anyagi viszonyok között volt.

Ezzel kapcsolatban megemlítendőnek tartjuk, hogy Schmitth Miklós szerint³⁷⁾ Martirius esztergomi érsek 1151-ben a fentebb említett Mikó, szerinte Mihály óbudai prépost kérelmére fölszentelte az Óbudán vagy II. Géza király által építtetett vagy már Szent László király alatt megkezdett, a Szűz Anya tiszteletére rendelt bazilikát. Ez tulajdonképp azonos a prépostsági templommal, amint azt VI. Ince pápának 1353 augusztus 31-én kelt bullája³⁸⁾ is bizonyítja. Ebben éppen a Nagy Lajos király által az óbudai prépostságnak följáró cserére nézve intézkedik s az óbudai várról mondja, hogy »... ad ecclesiam beate Marie de veteri Buda dicte diocesis (t. i. a veszprémi) et eiusdem ecclesie prepositum et capitulum pertinent.« Szokás volt t. i. az egyházat védőszentjén (ez esetben Szent Péter apostolon) kívül a Szűz Anyáról is elnevezni.

Inkább az látszik ebből valószínűnek, hogy a Péter király által megkezdett templom építését, amelyről a fentebb már említett lengyel krónika írója — Gallus — azt állítja, hogy még az ő idejében (1112—18 körül) sem készült el, Szent László király újult erővel folytatta, és II. Géza király végre befejezte.

Ez első tekintetre ellentmondásnak látszik, mert azt a gondolatot ébreszti egyesekben, hogy, ha nem volt készen a templom, miképpen működhetett a már meglévő káptalan II. Géza és Szent László előtt. Ha azonban tudjuk, hogy számos olyan templom volt a középkorban — de napjainkban is —, amely évtizedeken, sőt évszázadokon át épült, és építés közben mégis használták már elkészült részeit isteni szolgálatra, akkor ez az aggályunk a Gallus-krónikával szemben megszűnik.

Egyik fő jövedelmi forrása volt az óbudai káptalannak már Szent László király óta a tanyahalászat. Ez ma is dívó neme a halászatnak, amellyel a halak nagy tömegét lehetett egy-egy fogásra pl. kerítő hálóval kifogni. Erre ma is azt mondják: kerekanyát vetnek. Apró halászat: horgászás, fogás merítőhálóval stb. nem tartozott ide. (Ld a 36. jegyzetet) Ezért büntették oly szigorúan az orv-tanyahalászatot.

Óbudán a tüzes vas próbáját is szokták tartani.

Érdekes okirat bizonyítja például, hogy Óbudán 1211-ben Uros pannoni halmi apát Gatyk kamara-gróffal szemben a tüzes vas próbájával bizonyította, hogy Sala földje az apátság jogos tulajdona.³⁹⁾

A tüzes vas próbája beleillik amaz idők sötét, komor, még a pogányságtól átítatott szellemébe. Ennek többé-kevésbé még az egyházi férfiak is hódolni kénytelenek.

A pápák, így Nagy Szent Gergely, II. Szilveszter és III. Honorius fölszóltak ellene, de nem sok eredménnyel. Ezt csak úgy tudjuk megérteni, ha teljesen beleéljük magunkat abba a korba, amely a hitbuzgó vallásosságot össze tudta egyeztetni a vad erőszakkal és kegyetlenséggel. A legújabb időkben ez a beleélés nem is olyan nehéz. A világháború és következményei elég közel vittek bennünket a középkorhoz.

A budai káptalan a saját területére vonatkozó ügyekben nemcsak

mint bírósági szék, hanem az egész országra kiterjedően mint *hiteles hely* is fontos szerepet játszott. Erről számos okiratunk tanuskodik.

A *hiteles helyek* főleg a tizenharmadik században kezdenek szerepet játszani. Jelentőségük növekedése részben összefügg a prestaldusok vagy pristaldusok,⁴⁰⁾ perosztók, perestoldók, poroszlók szerepével. Ezeknek mibenléte, hatásköre, rangja még ma sincs teljesen tisztázva. A *pristaldusok* működésével első ízben tudtunkkal *Koztajnicai Kitonich János* kir. jogügyi igazgató és koronaügyész (Causarum regalium Director et Sacri Regni Hungariae Coronae fiscalis) foglalkozott. Erre vonatkozó munkája Nagyszombatban 1619-ben jelent meg.⁴¹⁾ Ebben főlegléri a váradi regestrumot is, amely akkoriban egy-egy, összesen két példányban inkei Loránth Ferenc és petróczi Nagymihályi Ferenc kamarai tanácsos birtokában volt. Foglalkozott a pristaldusokkal a többi között Szegedi János,⁴²⁾ Bél Mátyás,⁴³⁾ Kollár Ádám⁴⁴⁾ és Miller Jakab Ferdinánd is.⁴⁵⁾ Ez utóbbi munkájában a pristaldusok működését a 969—1309 közötti 340 éves időtartamra teszi. Szent László, de különösen Kálmán király törvényei részletesen megemlékeznek róluk.⁴⁶⁾ Az első pristaldusok neve 1067-ből ismeretes: Apa, Chycha fia (Csicsa fia), Wde (Öde) és Fygedy. Mind a három ugyanazon birtokadomány beiktatásánál szerepel. A pristaldusok azonban főleg a *tüzes vas próbáknál* működtek közre, mint a bíró megbízottjai. De szerepeltek az egykorú törvények és oklevelek szerint egyéb bírói eljárásoknál, birtokbaiktatásoknál, határjárásoknál, tized megállapításánál és behajtásánál is, sőt annak is van nyoma, hogy ügyvédi teendőket is végeztek. Talán a legjobban megközelíti Bartal Antal a pristaldus fogalom- és működési körét, ha nem is meríti ki teljesen.⁴⁸⁾ Szerinte: »A pristaldus nem volt szervezett állandó hivatal, hanem minden rangú és osztályú személy vagy testület (pl. király, nádor, bán, főpap, káptalan stb.) a körülmény és szükség szerint valakit biztosi minőségben küldött ki, hogy mint *arbiter* vagy valamely bíró *coadjutóra* az ügy elintézésénél személyesen jelen legyen vagy azt személyesen elintézzé. Ha egyáltalában megengedhető, hogy egyes, egymástól messze eső korok intézményeit egymással összehasonlítsuk, akkor Bartal megállapításához hozzáfűzhetjük: a pristaldusok tevékenységi körében volt valami a mai közjegyzőkéből és ügyvédekéből is. Szólás-mondás, hogy minden hasonlat sántít. Ez sem kivétel alóla.

Azt, hogy mennyire elterjedt ez az intézmény, legjobban bizonyítja a váradi regestrum, amely az 1208—1235 közötti időszakból 389, helyesebben 394 esetben 358 pristaldusról emlékezik meg. Tehát aránylag rövid idő alatt és csak a váradi káptalannál.⁴⁹⁾ A XIII. század első fele lehetett ez intézménynek, azt lehet mondani, virágkora, de egyúttal a hanyatlás csiréit is magában hordta. Sok lehetett már a visszaélés, amit köpenye alatt üztek, mert II. Endre 1231. évi — az aranybullát újból megerősítő — szabadalomlevelének 21. cikkelye a következőket mondja ki: »És mert hamis pristaldusok révén országunkban sokan megkárosodtak; idézéseik vagy tanubizonyásaik, hacsak a megyéspüspökök vagy káptalanok nem erősítik meg, nem érvényesek, sem a hamisító Pristaldusok, sem bizonyítványaik (bizonyásaik) nem igazolhatók; a kisebb ügyekben pedig a szomszédos kolostorok vagy konventek

járnak el.« II. Endre szabadalomlevele tehát a pristaldusok rovására nagyobb hatáskört biztosít az úgynevezett *hiteles* helyeknek. A pristaldusok szerepét azután lassan-lassan átveszik a »*Homo regiusok*« és a hiteles helyek.

A hiteles helyek fontosságát emelte egyuttal az írásbeliségnek mind nagyobb kiterjedésben való alkalmazása is.

Megemlékezik a budai káptalanról mint hiteles helyről II. Ulászló király 1498-i harmadik vagy kisebb »*Decretuma*«. ⁵⁰⁾ Ennek 12. cikkelye kimondja, hogy a boszniai káptalanhoz hasonlóan a budai káptalan is az egész magyar birodalom területére állíthat ki káptalani bizonyítványokat. De viszont ez a törvény bizonyossága annak is, hogy minden emberi intézmény idővel az emberi gyarlóság és haszonlesés következtében elsekélyesedik, visszaélések forrásaivá válik. Ugyanis ennek a törvénynek 14. cikkelye ⁵¹⁾ kimondja, hogy: »*A hamisítók, akik a káptalanokban és konventekben hamis írást pecsételnek, és pedig azok a káptalan- és konventbeliek, akik a hamisítás alkalmával az elkövetők között voltak, homlokukon és arcuk mind a két oldalán tüzes bélyegzővel megbélyegeztessenek.*« — »*Azonfölül ennek megtörténtével az ilyenek jövedelme elvonandó.*«

Röviden megemlékezünk most Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon c. munkája nyomán a káptalan szervezetéről is.

A káptalan élén a *prépost* (prepositus) állott, övé volt az első szó. Utána az olvasó kanonok, vagyis *lector* következett, a prépost távollétében egyuttal helyettese s a székesegyházi iskola vezetője, *rectora*. (Ld Békefi: A káptalani iskolák tört. 36. l.) Az iskolásokat, *scholasticusokat* ő tanítja a helyes hangsúlyozásra. Isteni tisztelet alatt fölügyel az evangélium, az epistolák és prophetiák éneklésére és a leckék olvasására. A káptalan által kiadott okleveleket ő vagy megbízottja írja le és rendszerint ő is pecsételi.

Az *éneklő kanonok*, vagyis *cantor* vezeti a kart és tanít énekre.

Az *őrkanonok* vagy *custos* őre a káptalani levéltárnak és pecsétnek. Azonkívül az egyház könyv- és kincstára is őrizete alá tartozik. Mindezeket az oklevelekkel együtt a székesegyházzal szomszédos levéltárban (*armarium, camera, conservatorium, sacristia*) tartották. Az éjjeli őrizet alatt a megbízott őr, rendszeren a sekrestyés, föl is volt fegyverezve.

A *dékán* a lelki ügyek intézője. Az esperesi kerület vezetője. Vezeti azonkívül a káptalan jogi és gazdasági ügyeit.

A *mesterkanonokok* vagy *magistri* s a karbeli papok: *misés pap, szerpap, alszerpap* és *klerikus*. A karbeli papok közül kerültek ki a *kápolna-mesterek* vagy *igazgatók* (*rector capellae*), másképp *káplánok* (*capellanusok*), valamint az *oltárigazgatók* vagy *mesterek* (*altarista*).

Végül a *sublector* és a *succentor*, akik tulajdonképp tanítással foglalkoztak, a *sekrestyés* vagy *alkincstartó* és az *orgonás*.

A káptalan központja természetesen a székesegyház és a prépostságnak vele kapcsolatos vagy közelében csoportosuló épületei voltak.

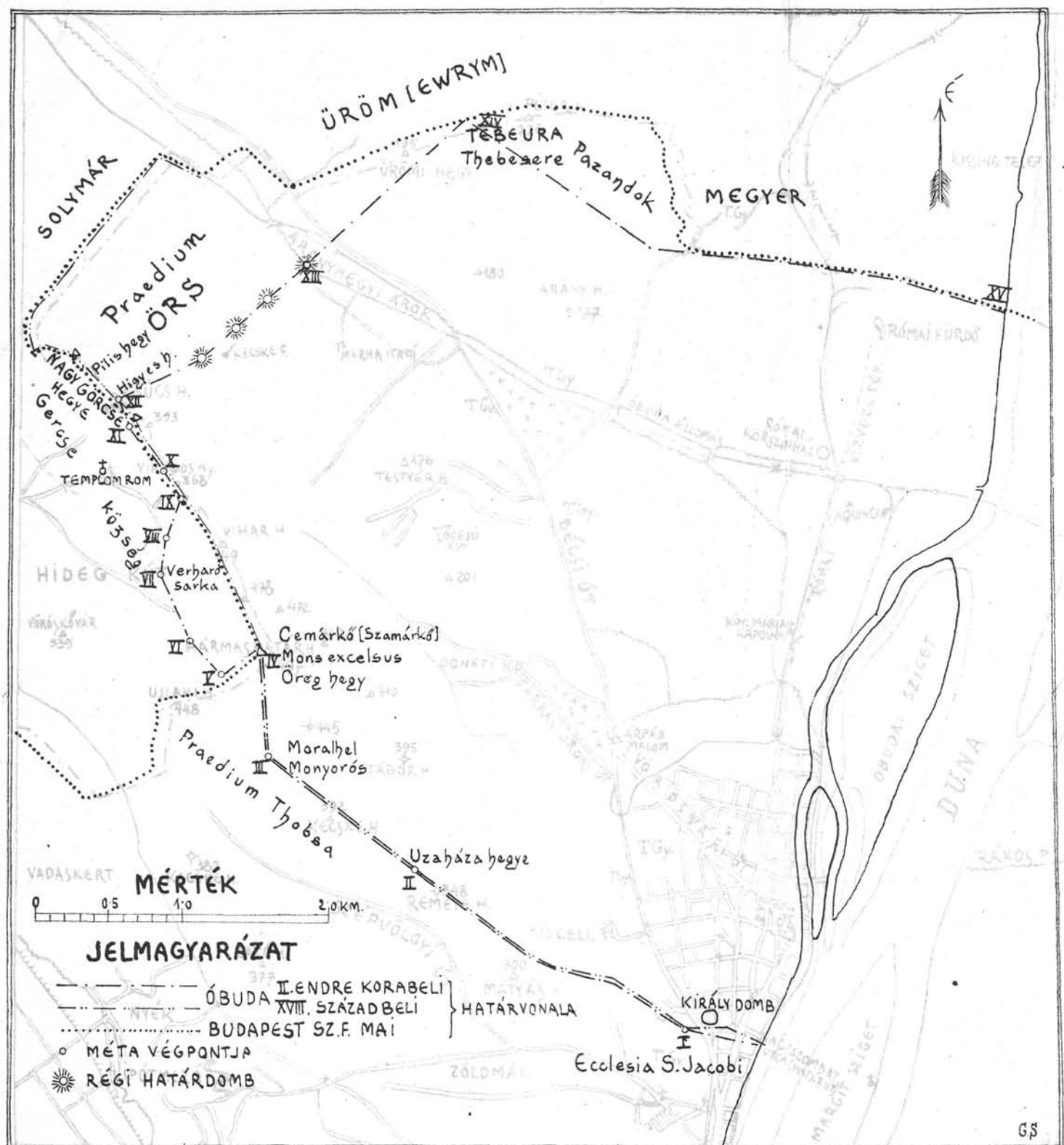
Óbudán két nagyobb pusztulásról tudunk. Az egyik 1223-ban esett meg, amikor tűzvész pusztította el a várost és hihetőleg a székesegyházat sem hagyta érintetlenül. ⁵²⁾ A másik a tatárjáráskor egyenesen a székesegyházat érte. Valószínűnek kell tartanunk, hogy ezután helyreállították.

Azt tudjuk, hogy romladozó állapotban még Hunyadi Mátyás király idejében is fönnállott,⁵³⁾ végül tudjuk, hogy Nagy Lajos király és anyja, Erzsébet királyné a régi mellett új székesegyházat építtet.⁵⁴⁾

Az óbudai református lelkészlak építkezésénél 1908-ban egy díszes középkori előcsarnok maradványaira bukkantak. A maradványokat részletesen és szakszerűen ismertette Lux Kálmán dr.⁵⁵⁾ A faragott részletek három építési időszakról tanuskodnak. *Egyről*, mely 1180 táján, *egy másiktól*, amely a XIII. század huszas éveiben s *egy harmadiktól*, amely 1270 táján pereghetett le. Ezekhez a kiásott romokhoz csatlakoznak az 1935. év folyamán ugyanott és a Szentlélek-téren kiásott maradványok. Ezeknek az ismertetése még nem történt meg. Annyit azonban meg lehet állapítani, hogy a református templom tájékán végzett ásatások aránylag csekély terjedelme még nem nyújt tiszta képet a középkori helyzetről. Hiszen Mészáros Sámuel volt óbudai református lelkésznek a templom történetéről megírott munkája szerint (33. lap) a református templomnak valamennyi fala részben vagy egészben régi falakra épült.

Az kétségtelen, hogy a református templom és lelkészlak táján kiásott romok a volt *káptalani* területre esnek. Ugyanis téves az a régebbi, Torma, Havas és Némethy nyomán keletkezett hiedelem, hogy a római vízvezeték — az 1355-i határjáró levél »*murus dirutus*«-a — a Flórián-téren vagy még a fölött északra végződött, helyesebben 1355-ben már csak addig volt látható. Megállapítottam az Orsz. Levéltárban talált — Matthey mérnökkari tiszt által készített — 1756-i térkép⁵⁶⁾ alapján, hogy e vízvezeték maradványai ebben az időben még a *Királydombig* lehúzódtak, sőt Németh Sándor óbudai prefektusnak a Tudományos Gyűjtemény 1823. évi VI. kötetében megjelent cikkében foglaltak szerint (8. lap.) még az ő idejében is addig láthatók voltak. Így tehát a határjáró levél ú. n. »*lapis finalis*«-a nem lehetett messze a Királydombtól és így a református templomtól jóval délebbre esett. A fentemlített és a Fővárosi Múzeumban levő másik XVIII. századbeli térkép (418. sz.), valamint a bécsi Hadilevéltárban levő, 1778-ban készült térkép (jelzete G I h 68) alapján könnyen megszerkeszthető a római vízvezeték vonala, vagyis az 1355. évi határvonal. Ez választotta el egymástól a *káptalannak megmaradt* és a *királynak jutott* területeket. Ettől *nyugatra* esett a királyi, *keletre* a káptalani rész. Ez a *határvonalat* alkotó *vízvezeték* a református templom nyugati falától számítva mintegy hatvan méterre nyugat felé esik. Ennélfogva a református templom és lelkészlak körül talált romok is a *káptalannak megmaradt területen* vannak.

Ezek szerint nem nagy a választékunk a romok mibenlétére nézve. A királyi vagy királynéi várat eleve el kell ejtenünk, mert hiszen azért történt a szétválasztás, hogy ez királyi (királynéi) területre jusson. Ugyancsak ezen okból nem jöhet szóba a királyi vár előtti Szent László kápolna, Szent Margit temploma és a Kláraszűzek kolostora sem. Itt tehát csak a *prépostság épületei* vagy a *ferenciek kolostora* vehetők figyelembe *Szent Katalin templomával*. Ez utóbbiról ugyanis tudjuk, hogy a kolostor előtt állott. Ez a második azonban csak akkor jöhet szóba, ha az 1355-i határjáró levélben a »*lapis finalis*« után említett »*Curia fratrum minorum*«-ot nem tartjuk a ferenciek kolostorának, hanem csak udvarházának, majör-

32/a. Óbuda határának középkori elnevezései.

jának. Ez lehetséges. Ha azonban meggondoljuk, hogy a lelkeszlak táján talált faragványok egy része az 1180—1207. évek közötti időszakra mutat, és hogy a ferencrendiek első csoportja Magyarországra csak 1229-ben jött,⁵⁷⁾ ezt a föltevést el kell ejtenünk, s így nem marad más számunkra, mint csak az *óbudai prépostság*, amint azt Lux Kálmán már említett munkájában helyesen állította.

Hogy a minden valószínűség szerint épület-csoportot alkotó *prépostság* melyik épülete volt a református templom tájékán, és főleg, hogy pontosan hol feküdt a régi székesegyház, azt az eddig kiásott maradványok alapján egész határozottsággal még nem tudjuk megállapítani. A Szentlélek-téren és annak nyugati és keleti oldalán lévő házak pincéiben talált — úgy látszik — összefüggő egészet képező templomromról, miután ott dr. Nagy Lajostól és ifj. Csemegi Józseftől szerzett értesülésem szerint a XIV. századnál régebbi maradványokra nem bukkantak, már most következtethetjük, hogy az alighanem a Nagy Lajos király és Erzsébet királyné által építtetett új káptalani székesegyház maradványa. A két romcsoport *eddig megtalált*, egymáshoz legközelebb eső falmaradványa közti távolság mindössze kb. 200 méter. Nem oly nagy, hogy a két székesegyháznak az oklevelek szerint⁵⁸⁾ egymáshoz közeli (Supplicat . . . Elizabeth, regina ungarie, quatenus sibi et preposito ac capitulo ecclesie Beate Marie virginis in veteri Buda, Wesprimiensis diocesis, quam ipsa iuxta ecclesiam Beati Petri apostoli ibidem de novo ad honorem et sub titulo ac nomine predictae beate Marie construi fecit) fekvését kizárná, annyival inkább sem, mert még nem tudjuk, mit rejt a föld ezen a közbeeső részen.

Nem lenne teljes a káptalan alapításáról szóló ismertetésünk, ha nem emlékeznénk meg a káptalan területéről.

Erre nézve az első tájékoztató adatok II. Endre király 1212. évi azon oklevelében találhatók, amelyben a budai káptalannak birtokait visszaadja.⁵⁹⁾

Ebből mindenekelőtt arra következtethetünk, hogy a budai káptalannak Imre király koráig, úgy látszik, nem volt saját területe, hanem királyi birtokon épült. Erre vall II. Géza király 1148. évi adománylevele is. Imre király adományozta neki a székesegyházat magába foglaló királyi birtokot.

Ezen a területen azon túl a prépostot és a káptalant illette a bíraskodás, a vásárvám és a csöbörpénz-szedés joga. A tized bizonyára már azelőtt is a káptalané volt.

A terület határait az oklevél pontosan körülírja. Az oklevél idevonatkozó része — magyarra fordítva — így szól (az egyes métákat római számokkal jelöljük meg):

»A budai egyház területét tehát ezek a határvonalak (méták) zárják körül: I. Az első méta t. i. földbeásott kerek kő, Buda és a hévvizek között áll, II. és innen a völgyszorulat szegélye felé halad és fölmenvén arra a helyre, amelyet *Uzaháza-hegyé*-nek neveznek, III. és innen ahhoz a hegyhez halad, amelyet *Moralhely*-nek mondanak és IV. innen ahhoz a kőhöz, amelyet *Csemárkőnek* (Szamárkő) mondanak és V. erre leszáll a völgybe és VI. két út között vezet és VII. innen a *Verhard sarkáig* és VIII. innen felmegy a *Görcei szőlőkhöz*; és itt földből határdomb van, IX. és innen *Görce község végéig* és itt egy határdomb és X. innen megy följebb

a *lukas kőhöz* és XI. innen fölmege a *Higyes hegy* aljához és itt egy határdomb ; XII. és innen a határjelek mentén addig a hegyig, amelyet *Pilishegynek* mondanak és XIII. innen a határjelek mentén lemege az *esztergomi nagy úthoz* ; és itt határdomb van ; XIV. és innen fölmege a *Tebeura-hegy* közepéig és XV. innen három faluval, nevezetesen *Megyerrel* és a két *Pazándok* faluval osztozván (a határon) a Dunáig mege.

Itt mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy ezen az adaton kívül más olyan oklevél vagy adat, amely Óbuda teljes határát adná, egészen a XVIII. század második feléig sajnos nem áll rendelkezésünkre. Megvan ugyan még Nagy Lajos király 1355. évi határjáró és II. Lajos király azt újból bejáró 1524. évi levele, valamint Perényi Imre nádor 1510. évi parancslevele. Mindezek azonban Óbuda határának nem teljes vonalát, hanem csak egy-egy részét adják. Megvizsgáljuk tehát, hogy az 1212. évi határjáró levél adatai miképpen egyeztethetők össze Óbudának a XVIII. századból ismert határvonalával.

A m. kir. Országos Levéltárban van Kneidinger András kamarai mérnöknek Óbudáról 1778-ban készült térképe,⁶⁰⁾ valamint Karpe Mihály kamarai mérnöknek ugyanazon időtájból,⁶¹⁾ végül Smith János folyam-mérnöknek (Navigations Ingenieur) 1813-ból való részlettérképe⁶²⁾ Óbuda nyugat-északnyugati határáról és a Székesfővárosi Múzeumban egy 1760—1780 közti időszakból való, továbbá Balla Antalnak a XVIII. század 90-es éveiben készült térképe. Irányadónak tekinthető még Vörös Lászlónak 1833-ban készült, ugyancsak a Székesfővárosi Múzeumban levő térképe is.

Mindezek a térképeken Óbuda határa délen a *Határ*-, ma *Nagyszombat*-utca vonalába esik. Kár volt ezért az utca nevét, amely Óbuda egykori koronaváros határának emlékét őrizte, megváltoztatni.

Úgy véljük, hogy azok, akik Óbuda középkori déli határát a mai Szépvölgyi-útnál, tehát vagy egy fél kilométerrel lejjebb keresték, tévutakon jártak. Megtévesztette őket Nagy Lajos 1355. évi határjáró levelének II. métája, amely így szól : »et abinde ad eandem partem modicum procedendo, venit ad quendam lapidem rotundum, in superiori parte dicte Ecclesie S. Jacobi situm, iuxta viam per quam Buda itur in veterem Budam, iuxta quem est alius lapis pro meta positus.« Ebből azt a következtetést vonták le, hogy ez a megállapítás csak a mai Újlaki-templomra vonatkozhatik, pedig ennek a következtetésnek tudomásunk szerint *semmi határozott alapja* nincsen. Sőt még az sem bizonyos, hogy Ecclesia S. Jacobi a templomra vonatkozik-e vagy pedig magára a községre, Szt. Jakabfalvára. Erre az utóbbi véleményre annál inkább fel vagyunk jogosítva, mert pl. Fehéregyháza (Alba Ecclesia) is nem egy esetben jelentett templomot és egyúttal községet is, és mert Nagy Lajos király határjáró levelében az I. méta szövege is erre enged következtetni. Ez ugyanis így szól : »... et transeundo Danobium versus partem occidentalem tendit ad rippam ipsius Danubii ad duas metas lapideas, quarum una separat Budeveteri et altera ville Sancti Jacobi apostoli« ; a második méta pedig, amint láttuk, erre utal, amidőn azt mondja : »dicte Ecclesie S. Jacobi«.

De egyáltalában nem tartjuk valószínűnek, hogy Óbuda határa a török hódoltság alatt megkisebbedett volna. Igaz, hogy Óbuda ez alatt az időszak alatt sokat szenvedett, jelentős épületei elpusztultak, lakosságának

nagy része 1596-ban elmenekült. Azonban sehol sem olvashatjuk, hogy Óbudát lakossága *egy szálíg elhagyta* volna. Elhagyták azok, akiknek volt mit féltetniök. De akiknek egyebük nem volt, mint kis földjük és viskójuk, azok ott maradtak. Ezt különben már részletesen bizonyítottuk, miért is erre újból nem térünk ki.⁸³) Ehhez csak annyit teszünk még hozzá, hogy a török hódoltság alatt még a budai várban is, bár szűk körre korlátozva, de voltak ferencrendi szerzetesek, református prédikátor is, tehát ott is az őslakosság egy csekély hányada megmaradt.

Ezek a törzslakók, akiknek egyike-másika az ostrom után bizonyára visszatért és ott maradt, mindenesetre megőrizték Óbuda régi határainak és hegyei elnevezésének emlékét, de különösen a *határokat*. Ezt pedig a törökök kiűzetése után történt összeírások alkalmával mindig figyelembe is vették.

Annyi azonban mind az Országos Levéltárban, mind a Fővárosi Levéltárban talált iratok szerint bizonyos, hogy már a XVIII. sz. elejétől kezdve Buda és Óbuda, helyesebben a budai kamarai adminisztráció és gr. Zichyék között a határ miatt torzszalkodások voltak. Ezért azután I. Lipót 1702 május hó 10-én kelt — Matussek András győri préposthoz és Horváth Simonchich János kir. táblai elnökhöz intézett — rendeletével elrendelte, hogy előzetes tárgyalások után megállapítandó határidőben az illetékes alispán, szolgabírák, esküdtek és más hozzáértők, valamint az érdekeltek meghívásával vegyék a helyszínét szemügyre és állapítsák meg a helyes határt. Sajnos az az országos levéltári darab, amely valószínűleg erről a helyszíni szemléről szólt, hiányzik. Így egyelőre nincs módunkban megállapítani, mi volt a két érdekelt fél közötti vita oka.

Annyi kideríthető, hogy Sibolthy Sándor szolgabíró és Wéber Mátyás esküdt 1720 június 17-én a helyszínén megjelentek és gr. Zichy Péter kérelmére óvást emeltek az ellen, hogy Zennegg Kristóf budai kamarai felügyelő Buda és Óbuda között önhatalmuan állapítsa meg a határt.

Azt is tudjuk, hogy azóta ismételten voltak Buda és Óbuda között határmegállapítások, így 1800-ban és 1818-ban is. Az 1818-ban tartott határkijelölésről készült jegyzőkönyv a Fővárosi Levéltár iratai között fekszik (*Instrumentum super metali reambulatione inter Terrenum Liberae Regiae ac Metropolitanae Civitatis Budensis et Inclyti Regio Coronalis Domini V. Budensis Anno 1818 interventu*). Ebben említik az 1800-ban történt határigazítást.

Messze vezetne, ha itt további részletekre terjeszkednénk ki. Csak annyit említünk meg, hogy az 1818-i határjárás alkalmával a Hármashatárhegyről indultak ki, amelyet a jegyzőkönyv »Geisberg hungaris Ketske-hegy«-nek mond. A jegyzőkönyv szerint nézeteltérések csak egyes szőlőknél mutatkoztak, és ezeknél rendelték el egy-két öles kiigazítást. Ha ebből visszafelé következtethetünk, az előbbi határvillongások is inkább a szőlők körül merülhettek föl és azok se lehettek nagymértékűek.

Véleményünk tehát az, hogy Óbuda déli határa 1212-ben is közel ugyanaz volt, amint azt a fentebb említett XVIII. századbeli térképek is feltűntetik. Nemi kisebb eltérést dél felé azonban nem tartunk lehetetlennek.

Amint látjuk, az 1212. évi határjárás Szt. Jakabfalvát nem említi.

A következő métában a határ bizonyos völgy szélén vonul. Ezt a völgyet és partját, helyesebben *annak kezdőpontját* ma már nem találjuk meg.

Ezen a helyen már a XVIII. században is téglavető volt, s a téglavetéshez szükséges anyag kiaknázását a XIX. században és úgyszólván napjainkig folytatták, míg csak legutóbb nem épült ott föl a főváros nagyobb szabású lakótelepe.

Azonban a régi újlaki-temető észak-északkeleti oldalától kezdve már mutatkozik a vízmosta partok között haladó út, amely a régi — XVIII. századbéli — térképeken is megtalálható óbudai határ mentén halad.

Ma a vízmosta partok között haladó út a Mátyás-hegy északkeleti aljáig húzódik. Ugyanitt a kiscelli kastélytól vont délnyugati irányvonalban, az út hajlásában, megtaláltam az út Mátyás-hegy felé eső szélén kidöntve Buda főváros régi határkövét, »Buda főváros« felirattal.

Továbbmenve a határvonalon, a mai Remetehegy északkeleti aljában levő emelkedettebb hely lehetett *Uzaháza hegye*. *Monyorós hegye* vagy *Moralhel* pedig a mai *Hármashatárhegy* déli oldalán levő kiemelkedés. A *Hármashatárhegyet* a *Chemar-* vagy *Cemarkő*-vel véljük azonosnak. Nagy Lajos király határjáró levelében »*Mons excelsus*«-nak jelzi, aminek megfelel Karpe főntebb már említett térképén *Öreghegy*, vagyis »Nagy magashegy«, amint a magyar az igen nagyot emlegetni szokta. Például felhozhatnók: Öreg torony, öreg harang. Bár Nagy Lajos határjáró levelében nem szerepel a *Chemarkő*, megtalálható még egy 1368. évi adásvételi szerződésben, mint »*Zamarku*« vagyis mai helyesírással *Szamárkő*.⁶⁴⁾ Innen úgylátszik lement a határvonal a hegy gerincéről a mai Hidegkúti határba s ott két út között haladt. Ez természetesen némi (talán 100—150 méternyi) eltérést jelentene a XVIII. századbéli határvonaltól, ennyi eltérést azonban, azt hisszük, nyugodtan elnézhetünk. Éppen ezen a tájékon a XVI. és XVIII. században is ennél nagyobb szélességű területsáv volt vitás, amint arról II. Lajos reambuláló levele és Smith János főntebb már említett térképe is tanuskodik.

Itt valahol a mai Hidegkút északkeleti részén lehetett *Verhard sarka* és *Görce* (Guerchey) község. Ez utóbbit különben elég pontosan meg tudjuk határozni, mert *templomának romjai* a mai Vihar- és Csúcshegy közötti nyereg délkeleti lejtőjén megtalálhatók. Közelében egy kővel kifalazott, elég mély kiszáradt kút is látható.

Mindezek bizonyítékai annak is, hogy egyes elnevezések — esetleg több-kevesebb eltolódással — hosszú évszázadokon át fennmaradnak még akkor is, ha a lakosságot olyan viharok tépázzák meg, mint a török hódoltsággal járó folytonos harcok.

Gercse különben is a hadak útjától félreesett. Lakossága — mikor, ma még nem tudjuk — valószínűleg a beállott vízhiány miatt, lassankint otthagytá régi lakóhelyét és alighanem a mai Hidegkút területére telepedett át, amely, mint neve is mutatja, jó, üdítő víznek nem volt híjával.

Hidegkút lakossága részben még a XIX. század elején is magyar volt. Erre bizonyosság Baczó József esküdt mérnöknek 1815-ben Hidegkútról készített térképe.⁶⁵⁾ A telektulajdonosokról szóló kimutatásban ilyen nevek is találhatók: Turcsányi és Szunyogh nemes családok, Benyó János, Balás Tamás, Balás József, Balás Márton, Veli Mátyás, Umon József,

Erdőfi József, Erdőfi Antal, Fekő Miklós, Szabados Ignác, Balás Mátyás, Német Mihály. Ezek a törzsökös családok a régi helynevek emlékét szintén legalább részben megőrizhették. A gercsei templomrom fölött északkeletre a nyereg közelében néhány elhanyagolt szőlő ma is van. Ezek környékén lehettek az 1212. évi határjáró levélben említett *Görcei szőlők*. Ugyancsak megtalálható e hely közelében Smith János térképén a *«lapis perforatus»* *«Durchlöcherter Felsen» = Saxum perforatum»* elnevezéssel. Ma már, mint annyi más dolog, eltűnt. Alighanem a világháború alatt ezen a környéken is végzett erődítési munkálatok alkalmával hordták el. Ugyancsak Smith János, de Karpe Mihály és Kneidinger András térképén is megtalálható Gercse község nevének emléke a *Gercse*- vagy *Görce*-hegyben. Ez a mai Csúcshegynek felelne meg. Úgy véljük, kissé eltolódott ez az elnevezés az alatta elterülő görcei szőlőkről a hegyre is, aminek német *Spitzberg* neve talán kései visszhangja az 1212. évi határjáró levélben említett *Higyeshegy*-nek. A Csúcshegynek a Karpe-féle térképen kereknek feltüntetett harmadik csúcsa a határjáró levél *Pilis hegyének* felelne meg. Itt rá kell mutatnunk Rupp Jakab nagy tévedésére a budai káptalan területének meghatározásában.⁶⁰⁾

Rupp ugyanis azt állítja, hogy az óbudai káptalan területe az 1212. évi határjáró levél értelmében zárt alakban fölhúzódott a mai Pilis-hegyig s onnan a Duna felé Pócsmegyerig.

Ha csak egy pillantást vetünk a térképre, okvetlenül föltűnik, mennyire lehetetlenség Óbudáról egy mézával fölkerülni a ma ezen a néven ismert *Pilis-hegyig*. Hiszen ez légvonalban mérve legalább is *tizenöt kilométer* távolság, s a mellett keresztül kell mennie a *buda-esztergomi úton* és hegyen-völgyön, árkon-bokron keresztül *egy mézában* eljutnia az említett hegyig.

Ha mindamellett megkockáztatjuk azt az állítást, hogy ez a merőben lehetetlen méta elfogadható és hogy az oklevél szövege a Szentendre —Visegrád—esztergomi utat érti, ugyancsak a térképről láthatjuk, minő valószínűtlen a mai Pilis-hegyről ugyancsak egy mézával Pócsmegyer irányában az esztergomi útig eljutni. Ez a távolság ugyanis nem kevesebb, mint *húsz kilométer* körül van. Amellett közben legalább is nyolcszor váltakozik hegyhát völgyfenékkal.

Ezek a rendkívül hosszú, hegyeken-völgyeken átmenő méták legalább is szokatlanok és semmikép sem egyeztethetők össze az oklevél többi métejával.

Azt hisszük, fölösleges bővebben indokolnunk ennek a véleménynek tarthatatlan voltát.

Sokkal valószínűbb, hogy a mai Csúcshegy táján egyik kiemelkedő kerek tetőt neveztek alakja és minémúsége után *Pilisnek*. A Pilis elnevezés elég gyakori az országban, tehát épúgy lehetett Óbuda határában is egy Pilis-nevű hegy. *Pilis* a régi magyar nyelvben tonsurát, rosurát jelentett, tehát a Pilis elnevezés ráillett minden olyan helyre, amelynek erdőkkal koszorúzott csúcsa kopár.

A Hármashatárhegytől a Csúcshegyig valamennyi hegycsúcs többé-kevésbé ma is ilyen, de különösen a Csúcshegy harmadik csúcsa.

Megyer alatt akkor is, mint most is Békásmegyert kellett érteni.

Ha Óbuda közeli környékét szemügyre vesszük, nem találunk ehhez hasonló összefüggő hegyek láncolatát, amellyel a metális annyira egyeztetethető, mint a mai Hármashatárhegytől a Csúcshegyig terjedő hegylánc. Ennek mentén egyes különös ismertető jelek, mint a gercsei szőlők, Gercse község, az átlukasztott szikla a XVIII. századbeli térképeken levő elnevezésekből megállapíthatók és csakis itt állapíthatók meg.

A Pilis-hegytől, amely, mint említettük, a mai Csúcshegyen levő egyik kiemelkedő tető vagy orom lehetett, le az esztergomi útig, bár hosszú, de mégis valószínű a méta, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a határjáró levél »metatim«-ot említ, vagyis »határjelek mentében«-t. Ez annyit jelent, hogy ebbe a métába egynél több határjel esett.

Figyelemreméltó körülmény, hogy a Karpe-féle térképen, Óbuda mai északnyugati, az esztergomi út, helyesebben vasútvonal felé csatlakozó határvonalától körülbelül egy kilométerre kelet felé vele párhuzamos irányban, vagyis a Csúcshegytől az esztergomi útra merőlegesen húzott egyenes vonalon »Cumulus« névvel jelölt négy határdomb látszik. Nagy a valószínűség, hogy ez a négy határdomb lehetett az 1212. évi határjáró levélben említett Pilisi-hegytől a régi esztergomi-útig húzódó határvonal. Ezeket láthatta Katona István is, midőn a XVIII. század nyolcvanas éveiben Óbuda határát bejárta. Nincs tudomásunk ugyanis olyan XVIII. századbeli térképről, amelyen Óbuda északnyugati részén egyebütt is régi határdombok lennének láthatók.

Ezt annyival is inkább jogunk van feltételezni, mert Óbuda 1355. évi határjáró leveléből tudjuk, hogy itt Óbuda nem érintkezett közvetlenül Solymárral, mint manapság, hanem közbeesett Őrs *praedium*. Azt is tudjuk Üröm 1367. évi határjáró leveléből,⁶⁷⁾ hogy Üröm déli határa Őrssel volt szomszédos, és hogy Üröm határa akkoriban nem ért az esztergomi útig, vagyis Őrs határa az akkori esztergomi úton túl terjedt.

Ez az Őrs *praedium* a török hódoltság után eltűnt, illetőleg beolvadt részben Óbuda, részben Üröm területébe.

Megemlítenünk tartjuk itt még, hogy a buda-esztergomi út régente nem az Aranyárok bal, hanem jobb partján vonult.

Ezt igazolja elsősorban Karpe Mihálynak már említett térképe, amelyen az Aranyároktól jobbra, tehát Óbuda felé eső oldalon út van »Via Solymáriensis« elnevezéssel, de igazolja egy keletnélküli, de nyilván a XVII. század végéről való határjáró-levél (Ductus metalis),⁶⁸⁾ amelynek első métájában határozottan megmondja, hogy a határ (Üröm akkori határrészlete, amely eredetileg, a török hódoltság előtt Őrs *praedium*-nak része volt) északról délfelé keresztülmegy az új és a régi esztergomi királyi úton. A régi útvonal a természetesebb, mert ezen a vonalon elmarad az Aranyárok kétszeri áthidalása. Egyébként a középkori utat ezen az oldalon 1935. év őszén végzett ásatásaim során a római-út mellett sikerült meg is találnom.⁶⁹⁾

A határvonal további részének meghatározása már nem jár különösebb nehézséggel. Hiszen a buda-esztergomi út oly biztos támaszpontul szolgál, amely úgyszólván rögzíti a határvonalat.

A határvonal az esztergomi úttól fölmege a Tebeura-nevű hegy közepéig (ma Ürömi-hegy) és azután három községgel, nevezetesen Megyerrel

(Békásmegyer) és két *Pazándokkal* (talán alsó és felső) közös határvonalon a Dunáig húzódik.

Tebeurá-nak Nagy Lajos határjáró levelében Tebesere, egy 1480-ból való adásvételi szerződésben⁷⁰⁾ pedig Themesere a neve. Mikép mentek végbe ezek a névátalakulások, nem tudjuk. Talán a nyelvészek megfelelnek rá.

A két *Pazándok* (*Puzadnok*, *Pucernie*) községről föltehető, hogy Budapest székesfőváros mai északi határvonalának nyugati részén kiszögellő háromszögalakú — Békásmegyerrel és Ürömmel határos területrészen voltak. Ez a háromszögalakú terület kiütközik Budapest jobbparti (volt óbudai) északi határvonalából. Már ez is mutatja, hogy az későbbi szerzemény, mert a régi, eredeti birtokhatárokat rendszerint egyszerű, lehetőleg egyenes vonalak alkották. Ezt többnyire csak a hegyek, völgyek és patakok, folyók irányvonala törte meg.

Miután tudomásunk szerint ez az *első kísérlet* Óbuda középkori határainak teljes megállapítására, nem tartjuk lehetetlennek, hogy az újabb adatok révén itt-ott talán módosulni fog, de számbavehető változást legfeljebb a déli határoknál tartunk valószínűnek.

Úgy véljük, hogy az előadottakkal a budai (óbudai) káptalan alapításának történetét az eddig ismert adatok nyújtotta lehetőségek határain belül teljesen kimerítettük.

A káptalan további fejlődésének ecsetelése, továbbá Óbuda lakosságára vonatkozó adatok és topográfiájának részletei már túlhaladnák a cikk célját és kereteit.

Végül nem mulaszthatom el, hogy Herzog József úr Öméltóságának, az Országos Levéltár főigazgatójának és Budó Jusztin fővárosi főlevéltáros úrnak az adatok rendelkezésre bocsátásáért hálás köszönetemet ne fejezzem ki.

Garády Sándor

JEGYZETEK ÉS MAGYARÁZATOK

¹⁾ Ld Arnoldi Chronica Slavorum Lib. IV. C. 8. Ao 1189 *De peregrinatione imperatoris* (Frithericus)..... Exinde rex (III. Béla) imperatorem in castrum quod Grane (Esztergom) dicitur recepit..... Inde domnus imperator a rege deductus est in urbem *Adtile* dictam ubi domnus imperator quatuor diebus venationi operam dedit.

Továbbá: *Anonymus Gesta Hungarorum C. I.*: »rex Athila..... regalem sibi locum constituit iuxta Danubium super calidas aquas et omnia antiqua opera, que ibi inuenit, renouari precepit..... que per linguam hungaricam dicitur nunc *Buduar* et a Theutonicis *Ecilburgu* uocatur.« Továbbá C. 46.: »....Secundo autem die dux Arpad..... cum omnibus militibus Hungariae intrauerunt in civitatem *Athilae regis*» és egyéb helyei Anonymusnak.

Hasonlóképp *II. v. Béla* adománylevele 1138-ból a dömösi prépostság számára említi (Mon. eccl. Strig. I. T. 93. l.) »In villa *Attila*: Devecher, Telhe.....« másodszer »In villa *Attila*: Wolsu (Camponisto).....«

²⁾ II. Géza 1148-ban kelt adománylevele említi először Budát.

³⁾ Ld részletesebben Garády: »Egy budai polgár följegyzései.« *Historia* 1931. 3—4. füzet 128—129. l.

⁴⁾ F. Toldy *Marci Chronica De Gestis Hungarorum* Praefatio. Jakubovichi Emil szerint szerzője Kálti Szomajom fia Mihály fia Márkus székesfehérvári orkanonok.

⁵⁾ U. o. Szabó K. fordításában XXXIV. l.

⁶⁾ Szabó szerint: munkát, de én helyesebbnek véltem helyette »művet« írni. Ugyancsak »okáért« helyett »okából«-t, »elő lesz adva« helyett »megmagyaráztatik«. Még így szenvedő alakban is magyarosabb az előbbinél. Őseink különben nem irtóztak a szenvedő alaktól, ha sűrűn nem is használták azt.

⁷⁾ U. o. XXV. l. C. 39., vagy M. Florianus *Fontes domestici* etc. I. T. 2. 141.

»Deinde sanctus Rex venit in civitatem, quae vetus Buda vocatur, una cum filio suo, Sancto Emerico, et Regina. Et cum ibi non invenisset aliquod pium opus in Christo, in quo possit laudari creator omnium, statim Sanctissimus Rex de thesauro praedicti Kean Ducis Bulgarorum et Sclavorum, quem occiderat, coepit in medio civitatis aedificare grande coenobium in honore Apostolorum Petri et Pauli, ditando illud multis prediis, et simili libertate Romanae Ecclesiae fulciendo, in memoriam et honorem Curiae Romanae, quam corporaliter visitavit. Dum igitur aedificaretur, magistri lapidariae de Graecia ducti erant, et sanctissimus Rex cum Regina ratione devotionis ibidem degebant, Regina autem cruces, tabulas et ornamenta procurabat; quia vero illud grande opus inceptum multos annos conduxerat, ideo vivente Sancto Stephano Rege illud coenobium non potuit consumari, sed volente Deo post multum temporis Sanctissimus Rex Ladizlaus, nepos eiusdem beati Stephani, illud opus consumavit, ut scilicet possit adimplere votum proavi sui, sicut inferius plenius declarabitur.«

⁸⁾ Ld Századok 1897. Karácsonyi I.: Péter király és az óbudai prépostság, továbbá ugyanazon szerzőtől Szent István király élete. 1904.

⁹⁾ Ld Dr. Hóman Bálint: A Szent László kori Gesta ungarorum és XII.—XIII. századi leszármazói összefoglaló táblázatát.

¹⁰⁾ A müncheni krónika szövege: (M. Florianus *Fontes domest.* III.) Szent Istvánál: 225. l. Demum in Veteri Buda ecclesiam in honore sanctorum Petri et Pauli erexit et donarys una cum conjuge procurabat.

N. B! Szent Lászlónál hallgat.

A pozsonyi krónika szövege (M. Florianus *Fontes domest.* IV) Szent Istvánál: 29. l. Et etiam dei thesauro dicti Kan fundavit ecclesiam in honore apostolorum Petri et Pauli in Sicambria, sed perficere non Perfecit autem rex Ladislaus.

N. B! Szent Lászlónál hallgat.

I. Gézánál:

227. l. Rex igitur Geysa fundavit ecclesiam Waciensem et dotavit multis predys et possessionibus; similiter et Budensem ecclesiam cui tributum de Pest constituit.

32. l. Post fugam vero Salomonis Geycha dux compellentibus Hungaris coronatus (est). Qui post coronacionem fundavit ecclesiam Wachiensem; et post multa bella (in) grauem infirmitatem incidit et mortuus Wacique tumulatus est.

¹¹⁾ I. P. Migne Patrologia CLX. T. 834. l.

¹²⁾ Pertz M. G. H. S. S. XXIII. 913. és Magy. tört. tár II. 183.

^{12a)} L. Mon. Rom. Episcopatus Vesprimiensis II. 128. CXLVI. 1348 június 19.

¹³⁾ Dr. Szőnyi Ottó. A pécsi püspöki múzeum kótára 1906. 34.

¹⁴⁾ L. A. Muratori Scriptores Rerum Italicarum XII. T. 1728. Liber nonus.

¹⁵⁾ Rupp Jakab. Buda-Pest és környékének helyrajzi története 11. l.

¹⁶⁾ Dr. Csánki D. Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. I. 9. l.

¹⁷⁾ Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis II. T. 209—210. l. No. CCXLVII., 212. l. No. CCLII., 214. l. No. CCLV. és CCLVIII., 231—233. l. No. CCLXX., 241—242. l. No. CCLXXXIII.

¹⁸⁾ U. o. 257. l. No. CCCVIII., 261. l. No. CCCXV., 279. l. No. CCCXLI., 297. l. No. CCCLXVII., 301. l. No. CCCLXXII., 339. l. No. CDXXXIII., 341. l. No. CDXXXVI.

¹⁹⁾ U. o. 348—349. l. No. CDXLIX.

²⁰⁾ U. o. 372. l. No. CDLXXXIII.

²¹⁾ Mon. Rom. Ep. Vespri. III. T. 146. l. No. CCXLVII.

²²⁾ U. o. 206. l.

²³⁾ U. o. 248. l. No. CCCLXXXVI.

²⁴⁾ U. o. 282. l. No. CDXVIII.

²⁵⁾ O. L. DI. 178. és Csánki—Gárdonyi Bpest tört. okl. emlékei XII. tábla c).

²⁶⁾ Jerney János. A magyarországi káptalanok és konventek mint hiemes és hiteles helyek története M. tört. tár. II. 41.

²⁷⁾ U. o. 11. rajz.

²⁸⁾ U. o. 67. l.

²⁹⁾ U. o. 37. l. és 3—5. rajz.

³⁰⁾ Fejér C. D. II. T. 67—80.

³¹⁾ Fejérpataky L. Oklevelek II. István korából 43. l.: »Nem vonjuk kétségbe azt, hogy II. István csakugyan adhatott oklevelet a szent-benedeki apátságnak, sőt az is valószínű, hogy 1124-iki okleveléhez egy hiteles egykorú emlék szolgált mintául, mert a benne előforduló főurak és főpapok nevei megfelelnek a kornak; de a reánk jutott szöveg (II. Endre 1217-iki átírásában) »fides diplomatica«-ját az elmondott belső okoknál fogva nem ismerhetjük el.«

³²⁾ Mon. Eccl. Strig. I. T. 107. l. No. 76.

³³⁾ Pauler: A magy. nemz. tört. az Árpádok a. 1899. I. 451. és 512. Fejérpataky: A kir. kancellária az Árpádok korában 14. Szentpétery: Árpád h. kir. okl. krit. jke. 77. sz.

³⁴⁾ Schmitth Mihály-nak, Fejér (C. D. II. 129.) Miská-nak mondja. Lehet, hogy Mikó is Mihálynak valamely régi magyar rövidített vagy becéző alakja.

³⁵⁾ Az adománylevél szövege eredetiben nem maradt fenn. Átírta 1. a budai kápt. 1253 jún. 1-én, (A pozsonyi kápt. lvt. Capsa Budens. I. 1—2.) 2. III. András 1291-ben, 3. János kalocsai érsek 1295 jan. 12-én (U. o. I. l. 10.), 4. I. Károly 1328 márc. 9-én, 5. Zsigmond 1423 aug. 1-én, 6. Gutai Ország nádor 1472 szept. 30-án. Az 1., 2. és 4. a pozsonyi káptalan, a 3. a veszprémi káptalan levéltárában, az 5. a m. kir. országos levéltárban van. (M. O. D. I. 16.) Lásd: Csánki—Gárdonyi Budapest történetének okleveles emlékei I. 3. az 1. sz. oklevelet.

³⁶⁾ A *tanya halászat* a halászatnak még ma is dívó módja. Így pl. a kerítő és gyalomhálóval való halászatnál, mikor a hálót kivetik, azt mondják *tanyát vetnek*, s a helyet is, amely ilyen halászatra alkalmas, *tanyának* nevezik. Ld dr. Ficsedi István: Népies halászat a Közép-Tiszán és a Tiszántúli kis vizeken. 1934. 82. *Kerekltanya* 84. *Keresztltanya*. Szóval az a módja a halászatnak, amellyel nagy haltömegeket lehetett egy fogásra fogni, tehát jövedelmező volt.

³⁷⁾ N. Schmitth: *Archi-Episcopi Strigonienses, Tyrnaviae 1752*. 21. l. Martirius-ról mondja, miután megemlíttette, hogy esztergomi érsek lett: »In aditu fere sui muneris, in urbe veteris Budae magnificam virgine illati Basilicam sive a Geysa II. positam, sive a S. Ladislao coeptum, a Michaele loci praeposito evocatus.« Ugyanez ugyanazon szerző »Episcopi Agrienses« c. 1763-ban megjelent munkája 61—62. lapján. Itt még hozzáteszi: »P. Timon in sua *Epitome Chronologica* ad annum MCLII.«

Timon e munkájában, mely 1764-ben, tehát egy évvel később jelent meg, csak annyit mond: »MCLII. Innovat (Geysa) privilegia Traguriensium, Templum B. V. Budae veteris construit.«

Rupp J. tehát téved, midőn Bpest helyrajzi történetében az óbudai bazilikának Martirius érsek által történt felszentelése megemlékezésénél Schmitth helyett Timonra hivatkozik.

³⁸⁾ Mon. Rom. Episcop. Vespriemien. II. T. 159. l. No. CLXXXIV.

³⁹⁾ Eredeti latin szövegét ld Csánki—Gárdonyi id. m. 5. l. 3. sz. okl.

⁴⁰⁾ Bartal Antal: A *pristaldus* szó származása, Egyet. phil. közl. 1898. 412—414. l. *Praestaldus*, *praestandus*, *Prestaotribun*, *Prestaonius*, *Prestor tribun*, *Pristaldunus*, *Pristaldus*, *Pristaus*, *Pristavus*, *Prostantor*.

A *praestare* igére vezeti vissza, még pedig *praestor* alapelakra. *Praestardus*-ból keletkezett *praestaldus*.

⁴¹⁾ Joannes Kitionich de Koztajnica: *Directio Methodica Judiciarii Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae* MDCXIX. 10. és 15. l.

⁴²⁾ Joannes Szegedi: *Rubricae sive Sinopses Titulorum, Capitum et Articulorum Juris Ungarici* 1734. Pars I. 42. l.

⁴³⁾ M. Bel: *Adparatus ad Historiam Hungariae* 1735.

⁴⁴⁾ A Kollár: *Historiae Jurisque Publici Regni Ungariae Amoenitates* 1783.

⁴⁵⁾ J. F. Miller: *Pristaldus ex Antiquitatibus Juris Hungarici* 1805.

⁴⁶⁾ *Corpus Juris Hungarici* I. T. 1822. 133, 137. l.

⁴⁷⁾ Wenzel Árpád k. okl. I. 24—27.

⁴⁸⁾ Ld a 40. jegyzetnél.

⁴⁹⁾ Ld Miller id. m. §. 5.

⁵⁰⁾ *Corpus Juris Hungarici* I. T. 280. l. Articulus 14. *De falsariis, qui in Capitulis vel Conventibus falsas obsignant; ut stigma sigilli igniti in frontibus, et utraque facie omnium Capitularium seu Conventualium qui tempore falsificationis, talia agentes intererunt; inuratur.*

§ 1. *Et insuper beneficia talium amittantur eo facto.*

⁵¹⁾ U. o.

⁵²⁾ Albericus Monachus M. G. SS. XXIII. 913. Ao. 1223. In Ungaria ignis..... Boduariam devastavit.

⁵³⁾ Ld Monum. Romana Episc. Vespri. III. T. 208. l. Karai László 1471 január 9-én kelt folyamodványát II. Pál pápához.

⁵⁴⁾ Ld Mon. Rom. Ep. vespr. II. T. 128. l. Erzsébet királyné 1349 márc. 22-én kelt folyamodványát.

⁵⁵⁾ Lux K.: Árpádkori építészeti maradványok Óbudán. M. Mérn. és Ép. Egylet Közl. 1916. 193—199. 202—205.

⁵⁶⁾ Ld Garády J.: Marsigli óbudai castrumai, *Historia* 1929 szept. hó. 175.

⁵⁷⁾ Ld Karácsonyi J.: Szent Ferenc rangjának története stb. I. 13.

⁵⁸⁾ 1348 június 19. Erzsébet királyné VI. Kelemen pápától búcsúk engedélyezését kéri az általa a régi Szent Péter prépostsági templomhoz közel újonnan épített templom számára. Mon. Rom. Ep. Vespr. II. 128.

⁵⁹⁾ Megjelent: ¹⁾ Katona I. Hist. crit. V. 157. ²⁾ Batthyány Lajos Leges ecclesiasticae II. 299. ³⁾ Fejér C. D. III. 1. 121—122. Ld Csánki—Gárdonyi id. m. 9. l. a 34) számból.

⁶⁰⁾ Cam. Hung. 38 b) sz. térkép.

⁶¹⁾ U. o. 804. sz. térkép.

⁶²⁾ U. o. 802. sz. térkép.

⁶³⁾ Ld Garády S.: Egy budai polgár följegyzései, Historia 1931. 3—4. füz. 130.

⁶⁴⁾ M. O. D. L. 5682.

⁶⁵⁾ Cam. Hung. 799. sz. térkép.

⁶⁶⁾ Id. m. 14. l.

⁶⁷⁾ Fejér C. D. IX. 4. 77—81. Collectio Hevenessi V. T. 429. l. Orsz. Levéltár M. O. D. L. 5624. és 5639.

⁶⁸⁾ O. L. Monial: Vet. Buden: Fasc. VIII. No. 19. »Primo. Ex Possessione Üröm intra Occidentalem et Meridionalem Plagas exeundo viasque novam et antiquam Regias Strigonio Budam ducentes transeundo et per vepreta e regioni certi fontis, ad montem versus modernam possessionem Hideghkutt Silvatam tenendo, in certa planicie ad proclivitatem Summitatis monte extensa, tres antiquae actu quoque bene apparentes metae attinguntur.« Ugyanezen szám alatt fekszik egy 1697 június 17-én kelt adás-vételi szerződés, mely szerint »Üröm possessio«-t Drahosóczy András örökösei eladják Huszár István vörösvári postamester, Pest-Pilis-Solt vármegye szolgabírájának és nejének Mihályffy Zsuzsannának. Ez jogosít fel arra a föltevésre, hogy a fentebb említett határjáró levél vele egykorú vagy közel egykorú, de aligha későbbi keletű.

⁶⁹⁾ Ld Garády S.: Ásatások az óbudai Lepold téglagyár mellett. Arch. Ért. 1936. 88—96.

⁷⁰⁾ M. O. D. L. „in Promontorio Themese.“